

Druga svetovna vojna

Novi katastrofi nasproti

Prva svetovna vojna ni rešila nasprotij med državami, zaradi katerih se je začela. Po vojni so se odnosi med državami poraženkami in zmagovalkami še zaostrili. Načelno je šlo v drugi svetovni vojni za boj demokracije proti tiraniji – fašizmu, čeprav se je izkazalo, da gre vsem državam le za lastne koristi. V vojni je sodelovalo 61 držav, 110 milijonov vojakov in terjala je 50 milijonov življenj.

Nemčija, ki je izzvala vojno, je bila na začetku vojne v prednosti, saj je gospodarsko krizo reševala z izgradnjo vojne industrije in s pomočjo propagande vzgajala mladino v militantnem duhu. Nemci se niso mogli sprijazniti z Versajsko pogodbo in so želeli ustvariti »Veliko Nemčijo«. V njej bi bili tudi vsi Nemci iz sosednjih držav, življenski prostor bi si zagotovili na rodovitnih ravninah vzhodne Evrope, skladno z rasistično teorijo pa naj bi uničili pripadnike »nižjih ras« (Jude, Rome in Slovane, katere bi izrabili kot sužnje).

Katere države so bile priključene Hitlerju?

Pokrajine Porenje, Alzacija in Lorena, Češka, Danska, Norveška, Finska (zaradi vojne z ZSSR), Francija (razdeljena na S in J), Slovaška, Poljska, Grčija, Nizozemska in Belgija.

Trojnemu paktu so se priključile (poleg Italije in Japonske) še Madžarska, Romunija, Bolgarija in Jugoslavija (ki jo Hitler potem napade zaradi odpora).

Anglija in **Francija** na vojno nista bili pripravljene, zato tudi nista ustavili Nemčije, ki si je priključila Posarje, Avstrijo in Češko. Zaradi tega sta naleteli na nezadovoljstvo med domačim prebivalstvom, zato ob napadu Nemčije na Poljsko slednji nista več mogli stati ob strani in sta napovedali vojno Nemčiji.

Sovjetska zveza prav tako ni bila pripravljena na vojno, zato je Stalin spomladi 1939 s Hitlerjem podpisal **sporazum o prijateljstvu in nenapadanju**. Hitler je sporazum podpisal, ker je načrtoval, da bo najprej porazil zahodnoevropske države, zatem pa Sovjetsko zvezo. Najbolj se je bal, da se bo moral boriti na dveh frontah (zahodni – francoski in vzhodni – sovjetski). V tajnem delu sporazuma sta si razdelila vplivna območja (baltske države, Poljsko in Romunijo).

Napad na Poljsko – začetek vojne

Nemci so 1. septembra 1939 nenapovedano napadli Poljsko. Poljska vlada je zbežala v London. Francija in Anglija sta (kot sta obljubili Poljski) napovedali vojno Nemčiji in blokirali njene zahodne meje, napasti pa je nista upali.

Kako so Nemci na Poljskem uvajali nov evropski red? Iz priključenih področij so izganjali Poljake in Žide, na njihove domove pa naseljevali Nemce, preganjali so poljske izobražence, poljski jezik pa izgnali iz uradnih ustanov.

Kako so Nemci ravnali z Židi? Pobiljali so jih (s plini, straljanjem ...) in jih pošiljali v koncentracijska taborišča.

Kako si je Stalin podredil baltiške države? Najprej jih je prisilil, da so pristale na sovjetska vojaška oporišča v svojih državah, poleti 1940 pa si je Estonijo, Litvo in Latvijo preprosto priključil kot sovjetske republike, Romuniji pa vzel Besarabijo.

Kako je prišlo do vojne med Finsko in Sovjetsko zvezo in kakšne so bile njene posledice? Finska ni popustila diplomatskim pritiskom, zato jo je Sovjetska zveza napadla. Ob tem je imela Sovjetska zveza hude izgube, a je marca 1940 premagala finsko vojsko.

V skladu s tajnim sporazumom med Hitlerjem in Stalinom je Sovjetska zveza napadla Poljsko pol meseca za Nemčijo z izgovorom, da hoče zaščititi belorusko in ukrajinsko manjšino na Poljskem. Tako je bila Poljska razkosana in tako Nemčija kot Sovjetska zveza sta začeli izrabljati naravna bogastva, industrijo, prebivalstvo ...

Vojna na zahodu

V smislu bliskovite vojne so Nemci aprila 1940 zasedli Dansko in Norveško, da bi preprečili zaveznikom dostop do Baltiškega morja. Marca pa so prek nevtralne Belgije napadli Francijo in jo v mesecu in pol zasedli, ter razdelili na severni del s Parizom (ki je prišel neposredno pod nemško oblast) in južni del – Vichyjska Francija (ker je oblast prevzel general Petain, ki je sodeloval s Hitlerjem).

bliskovita vojna – hitri vpadi motoriziranih enot globoko v sovražnikovo zaledje
koncentracijsko taborišče – taborišča, v kateri so totalitarni režimi zbirali nasprotnike, da bi jih uničili
obrambna linija – utrjena vojaška linija z bunkerji in različnimi napravami, s katero naj bi preprečili napredovanje sovražnih enot

Trojni pakt in razširitev spopadov

Poleti 1940 je Nemčija z zračnimi napadi na Veliko Britanijo nadaljevala vojno, a ker ni mogla streti angleške obrambe, si je Hitler premislil in pričel s pripravami za napad Sovjetske zveze.

Da bi Hitler utrdil svoj položaj, je z Italijo in Japonsko sklenil **trojni pakt** v katerem so si podpisnice zagotovile medsebojno pomoč pri uveljavljanju novega svetovnega reda. Nemčija bi imela pravico do vodilne vloge v Evropi, Japonska v azijskem prostoru, Italija pa v Sredozemlju.

K trojnemu paktu so pristopile (in se podredile Nemčiji) še Madžarska, Romunija, Slovaška in nekoliko kasneje še Bolgarija in Jugoslavija in v nadaljnih spopadih tudi vojaško sodelovale z Nemčijo.

Italija je odprla bojišče v sredozemskem prostoru (Albanija, Grčija, britanske kolonije na severu Afrike ...). Britanija je bila tako odrezana od Sueškega prekopa.

Jugoslovani so v vseh večjih mestih protestirali proti pristopu k trojnemu paktu (Bolje rat nego pakt) in izvedli državni udar. Hitler je to razumel kot preklic pristopa k trojnemu paktu in 6. aprila 1941 napadel Jugoslavijo, nato pa še Grčijo. Ko je maja padla Kreta in je bil Balkan zavzet, je bil Hitler pripravljen na napad na Sovjetsko zvezo.

Velika Britanija je medtem zasedla Sirijo, Irak in Iran, da bi Hitlerju preprečila širitev na vzhod.

22. junija 1941 je Hitler s 3 milijonsko armado (Italijani, Romuni, Slovaki, Madžari, Finci) napadel ZSSR na črti od Baltskega do Črnega morja. Obkolili so Leningrad. Presenečeni Rusi so se zbrali šele septembra. Stalinov teror doma je popustil, hkrati pa je preko kominterne pozval komuniste okupiranih držav naj organizirajo odpor proti Hitlerju. Pred Moskvo se je prodor Nemcev zaustavil.

Zakaj je Hitler hotel čimprej zavzeti Arhangelsk in Stalingrad?

Na severu je hotel čimprej zavzeti Arhangelsk, da bi preprečil dovoz pomoči prek Severnega morja, na jugu pa Stalingrad, da bi prišli do nafte ob Kaspijskem jezeru.

7. decembra 1941 je Japonska bombardirala ameriško vojno oporišče v Pearl Harborju na Havajih. Evropska vojna se je spremenila v svetovno. Japonci so hitro razširili svojo oblast v Indokino, Malajski polotok, Indonezijo, Filipine in se aprila 1942 izkrkali na Novi Gvineji.

Veliki vojaški uspehi trojnega pakta so botrovali tesnejši povezavi ZDA (Roosevelt), Velike Britanije (Churchill) in ZSSR (Stalin) v protifašistično koalicijo (zvezo). Podlaga koaliciji je bila **Atlantska listina**, ki sta jo sestavila Churchill in Roosevelt, kjer sta zapisala:

- da državi ne težita k širjenju lastnega ozemlja,
- nasprotujeta nasilnemu spreminjanju meja,
- da želita po zmagi nad skupnim sovražnikom malim narodom zagotoviti svobodo v odločanju o lastni državi (o mejah in politični ureditvi), svobodno življenje in svobodno trgovanje ...

Do konca vojne je deklaracijo, ki se je zavzemala tudi za človekove pravice, podpisalo 43 držav.

1942 – prelomno leto

Na prelomu leta 1942/43 je prišlo do preobrata, saj so sile trojnega pakta izgubile vojno na treh velikih bojiščih:

- V bitki pri El Alamainu v severni Afriki Britanci porazijo Nemce in Italijane in zajamejo 250 000 sovražnikov,
- februarja so Rusi porazili 330 000 Nemcev in osvobodili Stalingrad in onemogočili Nemcem, da bi se polastili Bakuja in Bližnjega vzhoda,
- Američani pa so pri Midwayu uničili večino japonskega ladjevja.

V vojni je prišlo do preobrata in pobudo so prevzeli zavezniki.

Za frontnimi črtami

V okupirani Evropi so Nemci izvajali politiko, kot jo je Hitler načrtoval v knjigi Moj boj. V okupiranih državah na Danskem, Nizozemskem, Vichyjski Franciji in Skandinaviji so Nemci pustili na oblasti domače vlade, ki so bile naklonjene fašizmu, v slovanskih državah pa so bili s prebivalstvom bolj neusmiljeni. Slované so razseljevali in jih zapirali v delovna taborišča, kjer so ujetniki umirali zaradi garaškega dela in podhranjenosti. Izkoriščali so tudi naravna bogastva, delovno silo, prometne zveze, gozdove in kmetijske zmogljivosti v osvojenih državah.

Na norveškem so Nemci na oblast postavili vodjo norveške nacistične stranke Vidkuna Quislinga (kvisling = sinonim za narodnega izdajalca).

Januarja 1942 so nacisti v smislu dokončne rešitve židovskega vprašanja začeli ustanavljati koncentracijska taborišča za iztrebljanje Židov; Treblinka, Sobibor, Dachau, Auschwitz ... V teh taboriščih so na grozljiv način ubili okoli 6 milijonov Židov in drugih (Romov, komunistov, partizanov ...), vsega skupaj okoli 10 milijonov ljudi. Nad Židi so izvedli genocid oz. holokavst.

genocid – uničevanje celotnega naroda

holokavst – izraz, s katerim Židje označujejo svojo usodo pod nacizmom

Odpor se je v okupiranih državah različno razvijal. Ponekod so z letaki bodrili prebivalstvo naj ne obupa, poročali o situacijah na frontah, zbirali opremo za partizane, izvajali vojaške uničevalne akcije na sovražnikovem ozemlju na sovražnikove strateške cilje ...

Najbolj dejavne so bile levo usmerjene sile pod vodstvom komunistov v Italiji, Jugoslaviji (Tito), Franciji (Charles de Gaulle), Poljski, Albaniji, Grčiji ...

V Franciji, Italiji in Jugoslaviji je prišlo do državljanske vojne med silami, ki so sodelovale z okupatorjem in odporniki.

Vojno gospodarstvo

Vojno gospodarstvo je postalo nuja na obeh straneh vojskujočih se držav. Zanj je značilno, da je industrija podrejena potrebam vojaštva, podaljševanje delovnega časa, zaposlovanje žensk ...

Za razliko od trojnega pakta je imela protifašistična koalicija na voljo še veliko neizkoriščenih gospodarskih zmogljivosti v ZDA. Bile so daleč od bojišč in tovarne niso trpele zaradi bombardiranja. Američani so veliko pozornosti namenili znanstvenim raziskavam nove tehnologije.

kolaboracija – sodelovanje z okupatorjem

kapitulirati – dokončno prenehati z bojevanjem na osnovi sporazuma z nasprotnikom, vdati se

Zmagi naproti

V drugi polovici leta 1943 se je vojna sreča držav trojnega pakta obrnila proti njim. Po porazu v Afriki, bitki pri Kursku in izkrcanju zaveznikov na Siciliji, je 8. septembra kapitulirala Italija. V severni Italiji je Hitler z Mussolinijem oblikoval fašistično državo.

Novembra 1943 se Churchill, Roosevelt in Stalin sestanejo v Teheranu:

- dogovorijo se o nadaljnem poteku vojne,
- Stalin zahteva odprtje fronte na zahodu,
- dogovorijo se, da bodo skupaj premagali Nemčijo, nato pa Japonsko,
- priznajo jugoslavanske partizane kot sobojevnike proti fašizmu in jim obljubijo pomoč,
- Stalin nakaže, da zahteva vzhodno Poljsko zase (s čimer bi kršil pogoje Atlantske listine).

6. junija 1944 se je z izkrcanjem zaveznikov v Normandiji odprla zahodna fronta, ki je razbremenila vzhodno. Na zahodni fronti so zaveznice do konca leta osvobodile Francijo, Belgijo in del Nizozemske. Hkrati so na vzhodu napadli Rusi in v tem času osvobodili Finsko, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo, Albanijo ter vzhod Jugoslavije in Madžarske.

Zadnja nemška ofenziva (konec leta 1944):

- Američani in Britanci bombardirajo nemška mesta (Dresden, Berlin),
- redki nasedajo na nacistično propagando, ki stavi na skrivno orožje,
- proizvodnja za vojaške potrebe pada, v Nemčiji primanjkuje hrane,
- Nemčija izgubi veliko območij,
- Nemčija zaradi vse manj vojakov kliče v vojsko otroke in starce,
- decembra 1944 Hitler ukaže napad za ustavitev prodiranja angloameriških sil na zahodu. Oblikuje se široka fronta pri belgijsko-francoski meji, ki jo Angleži in Američani težko rešijo (izgube).

Februarja 1945 so se Churchill, Roosevelt in Stalin zbrali na Jalti (Krimu), da bi se dogovorili, kako končati vojno:

- Američani so Sovjetom obljubili ozemlja v Aziji, ki so jih izgubili na začetku stoletja, v zameno za pomoč v bojih z Japonsko,
- Poljski so grobo začrtali meje, kljub temu, da so se izrekli za demokratične volitve o družbeni ureditvi v vzhodni Evropi,
- dogovorili so se, da bodo Nemčijo razdelili na štiri okupacijske cone (britansko, francosko, sovjetsko in ameriško), da bo morala plačati zelo veliko vojno škodo (polovico Sovjetski zvezi) in da bodo vojni zločini kaznovani (ne zastarajo),
- ustanovili so OZN – Organizacijo Združenih Narodov (kjer imajo države zmagovalke pravico veta).

Po Jalti je zavezniška vojska z vseh smeri zelo hitro napredovala proti Berlinu. 28. aprila 1945 so ustrelili Mussolinija (ko so zavzeli severno Italijo), 8. maja pa je Hitler naredil samomor in tudi Nemčija je kapitulirala. Evropa je bila osvobojena.

Boji so se nadaljevali na Japonskem, kjer so se Japonci zagrizeno borili do konca (samuraji), v boje so pošiljali kamikaze (žive izstrelke). Amerika je uporabila atomsko orožje, da bi Japonce prisilili k vdaji. 6. avgusta bombardirajo Hirošimo, 9. avgusta pa Nagasaki. Obe mesti sta bili popolnoma porušeni, preživeli pa so bili izpostavljeni močni radiaciji, katere posledice se čutijo še danes. 2. septembra je cesar Hirohito podpisal vdajo in vojna je bila končana.

Posledice 2. svetovne vojne

Četrtnina od 110 milijonov vojakov se ni vrnila domov, 20 milijonov mrtvih med civilnim prebivalstvom, po vojni pride do nove prerazporeditve moči ne pa do trajnega miru, širi se strah pred atomskim orožjem ...

Druga svetovna vojna na Slovenskem

Aprilska vojna in razkosanje Jugoslavije

Jugoslovanska vlada (Cvetkovič – Maček) je marca 1941 podpisala sporazum o pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu, saj so se pred tem Hitlerju že uklonile vse njene sosede razen Grčije. Pristopu so nasprotovali nekateri oficirji jugoslovanske armade in izvedli **državni udar**. Sledile so demonstracije v vseh večjih mestih pod geslom »bolje rat nego pakt«. Hitler je razširil priprave za napad na Grčijo in brez vojne napovedi 6. aprila 1941 napadel Jugoslavijo. Jugoslovanska armada je bila na napad slabo pripravljena. Vlada s kraljem je zbežala v London in Jugoslavija je 17. aprila 1941 kapitulirala.

Pod okriljem Nemčije je iz osrednjega dela Jugoslavije nastala NDH (neodvisna država Hrvaška), kjer so oblast prevzeli **ustaši** (Ante Pavelić), ki so preganjali Srbe, Rome in Žide. **Slovenija je bila razkosana med Nemčijo, Italijo in Madžarsko. Hitler je hotel izbrisati Slovence iz narodnega zemljevida Evrope.**

JZ in osrednji del Slovenije (Ljubljana, Notranjska in Gorenjska) je prišel pod italijansko okupacijo, severni deli (Gorenjska, Štajerska) so prišli pod nemško okupacijo, Prekmurje pa so dobili Madžari.

Slovenci pod **Nemci** so bili izpostavljeni hudi germanizaciji. Hitler je ukazal: »naredite mi to deželo spet nemško.« Ponemčili so slovenska imena, prepovedali uporabo slovenščine v javnih prostorih, več kot 10 000 Slovencev so mobilizirali (jih vpoklicali v nemško vojsko), k nam so naseljevali Nemce ... Imeli so namen izseliti 250 000 Slovencev, a so jih le 80 000. **Zakaj?**

Madžari so na Slovenskem podobno madžarirali imena, javne ustanove ipd.

Italijani so Ljubljansko pokrajino priključili Kraljevini Italiji, a so dovolili uporabo slovenskega jezika, delovanje slovenskih šol, kulturnih ustanov ... V upravo so uvedli **dvojezičnost**. Za videzom sožitja so vodili dolgoročno romanizacijsko politiko, kar je nekatere na začetku zavedlo.

Na začetku so nekateri naselili okupatorjem, a ne za dolgo. Že na dan napada so Slovenci ustanovili **Narodni svet**, ki se je z Nemci želel pogajati, da Slovenije ne bi razkosali, a brez uspeha. V Ljubljanski pokrajini so Slovenci ustanovili **konzulto** ali **sosvet**, ki naj bi sodelovala z Italijani pri njenem vodenju, a ni imela nobenega vpliva, zato je propadla.

Predvojni komunistični voditelji so svarili Slovence, češ, da smo premajhni in naj se odrečemo aktivnemu odporu proti okupatorjem in naj raje počakamo na izid vojne med velikimi silami. Drugače je razmišljala **ilegalna komunistična partija**, ki se je začela pripravljati na aktiven odpor.

ustaši – člani hrvaške politične organizacije, ki se je zgledovala po fašistični in nacistični stranki

Odpor proti okupatorju

V **Osvobodilno fronto (OF)** so se vključili:

- komunistična partija,
- krščanski socialisti,
- del Sokolov (liberalci),
- kulturni delavci ...

Program Osvobodilne fronte:

- okupatorju se je treba upreti z orožjem,
- OF ne priznava razkosanja Jugoslavije,
- po vojni bo prevzela oblast OF,
- po osvoboditvi se bodo izvedle demokratične volitve o družbeni ureditvi v Zedinjeni Sloveniji (Atlantska listin).

Po nemškem napadu na ZSSR je OF pod vodstvom KPS (Komunistične partije Slovenije) začela z oboroženim napadom, v Ljubljani deluje radio Kričač, izdajajo ilegalna glasila ... Okupator je v odgovor stopnjeval nasilje (požigal vasi, streljal talce, pošiljal naše ljudi v taborišča itd.).

KPS – Komunistična partija Slovenije

V OF je bila najaktivnejša KPS. Boris Kidrič je vodil OF v Sloveniji, Edvard Kardelj pa je sodeloval pri vodstvu jugoslovanskega odpora. **Komunisti so med vojno poudarjali pomen osvobodilnega boja, sčasoma pa so se vedno pogosteje zavzemali za socialistično revolucijo.** Naslanjali so se na ZSSR. Jeseni leta 1941 so komunisti ustanovili VOS (Varnostno obveščevalno službo), ki je poleg podatkov o okupatorju zbirala tudi podatke o nasprotnikih OF in jih razglasila za narodne izdajalce in začeli so izvajati prve likvidacije (usmrtitve).

Draže Mihajlovića je vlada v izgnanstvu imenovala za poveljnika vojske v domovini, a s svojimi **četniki** ni imel večjega vpliva drugod razen v Srbiji. Na začetku se je pogajal s Titom o skupnem boju, a do tega ni prišlo.

Vlada v Londonu in njeni predstavniki pri nas (katoliška in liberalna stranka) so zagovarjali taktiko čakanja; Slovenci naj bi čakali, da vojno končajo velike sile, mi pa naj se ne bi izpostavljali.

Novembra 1941 v londonskih točkah razglasijo svoje cilje: Zedinjena Slovenija v okviru demokratične Jugoslavije s Karadjorjevići na čelu – kraljevina.

Neenotnost med Slovenci

OF je pridobivala na ugledu s svojim aktivnim odporom in vanjo se je vključevalo vedno več Slovencev iz vseh družbenih razredov, kar je presenetilo katoliške in liberalne voditelje (papež je katolikom prepovedal sodelovanje s komunisti). Kljub nekaterim skupnim ciljem je med OF in katoliškimi in liberalnimi voditelji prišlo do nepremostljivih razlik.

	Osvobodilna fronta	Katoliški in liberalni voditelji
Zedinjena Slovenija	da	da
federativna Jugoslavija	da (5 narodov)	da (3 narodi)
odnos do kraljeve vlade	je ne priznajo	jo priznajo
kakšen naj bo odpor	takojšen oborožen odpor	čakanje na izid na svetovnih bojiščih
naslonitev na delovanje	ZSSR enotno (diktat KPS)	zahodne zaveznike notranja neenotnost

spremembe sistema

po revolucionarni poti

po vojni v parlamentu